

УДК 338.48 (477)

Транченко Л.В. д.е.н., проф.,
Коваленко Л.Г. к.е.н., доц.
Національний університет
садівництва, м. Умань

ЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Висвітлено різнобічні трактування вченими сутності категорії «туризм». Визначено методологічні основи ефективної діяльності туристичної індустрії на сучасному етапі розвитку економіки, які охоплюють теоретичний аспект сутності туристичної діяльності та обґрунтування підходів у здійсненні ефективної діяльності туристичної індустрії в ринковій економіці. Запропоновано заходи щодо вирішення та запобігання загострення в умовах економічної кризи проблем, що стримують інтенсивний розвиток туристичної галузі в Україні.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку глобальної економіки характеризуються досить значним зростанням невиробничого сектору, зокрема розширенням сфери послуг у вимірі зайнятості, частки у валовій доданій вартості та валовому внутрішньому продукті. Прикладом цього є динамічний розвиток туристичної галузі як однієї з основних складових сфери послуг, на яку припадає десята частина споживчих витрат у світі та близько 1,3 млрд. зайнятих. Передумови виникнення туризму склалися ще в глибоку давнину. Перші подорожі здійснювалися за часів античності заради торгівлі, завоювань та за релігійними переконаннями. З часом подорожі набували соціально-культурних та оздоровчих функцій, а саме визначення поняття «туризм» формувалося паралельно до розвитку даного явища.

Так О.О. Бейдик визначає туризм, як форму масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями [1, с. 95]. Згідно з визначенням Світової Туристичної Організації (UNWTO) туризм є «загальним поняттям для всіх форм тимчасового виїзду людей з місця постійного проживання з оздоровчою метою і (або) з метою задоволення пізнавальних інтересів у вільний час або з професійно-діловою метою без заняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування» [7].

У законі України «Про туризм» туризм трактується, як – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування». **Невирішена раніше частина загальної проблеми.** На нашу думку подібні визначення туризму носять вузькоспеціалізований

характер та стосуються тільки окремих аспектів туризму чи його видових особливостей, що зумовлює необхідність подальших досліджень, оскільки за своєю суттю туризм – явище багатофункціональне. Він активно впливає на життя людей, організацію їх праці і відпочинку, а відтак – на економічний і соціальний розвиток суспільства.

Метою дослідження є проведення теоретичного аналізу сутності туристичної діяльності та обґрунтування методологічних засад ефективної діяльності туристичної індустрії на сучасному етапі розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. У 1841 р. англієць Т. Кук організував першу комерційну подорож із Лейстера в Лафборо, в якій взяли участь 570 членів товариства тверезості. Знайшовши нову перспективну ринкову нішу Т. Кук почав активно розвивати цей новий напрям бізнесу, який приносив чималі прибутки. Слідом за Т. Куком ідею підхопили багато підприємців з найбільш індустріально розвинених країн, де в 40-50-ті роки ХІХ ст. почали відкриватися перші туристичні бюро. До бюджетів країн з розгалуженою інфраструктурою залучалися величезні валютні надходження. Від туризму певною мірою залежала економіка більш як 125 країн. Розвиток малих і середніх центрів обслуговування туристів був одним із факторів зменшення бідності, бо давав змогу створювати нові робочі місця, сприяти зростанню екологічної, культурної та соціальної освіченості. Усе це сприяло економічному піднесенню країн, для яких туризм став одним з головних джерел прибутку. Туристична індустрія почала давати прибутки навіть тим галузям господарства, які безпосередньо не були з нею пов'язані.

Науковий інтерес до проблеми визначення туризму як галузевого явища в 60-80рр. ХХ ст. призвів до формування визначення поняття «туризм» як галузі економіки нематеріальної сфери, як суспільно-організовану економічну діяльність, спрямовану на виробництво товарів і послуг для задоволення потреб людей, які знаходяться за межами постійного місця проживання [6, с. 7].

Відповідно до даного підходу туризм розглядається як самостійна галузь національної економіки, у межах якої створюється специфічний туристичний продукт, тобто товар або послуга для задоволення потреб осіб, які подорожують. Датський вчений Н. Лейпер формулює визначення туризму так: «Туризм – це просторова різнопланова діяльність, яка стосується багатьох аспектів життя та різних сфер економіки» [2, с. 25].

Визначення українського вченого Кифяка В.Ф. окреслює туризм також як економічну діяльність і вважає, що туризм – це вид економічної діяльності, пов'язаний з обслуговуванням людей, які тимчасово перебувають поза місцем постійного проживання [3, с. 10].

Так, туризм є однією з галузей світового господарства, яка динамічно розвивається і посідає друге місце після комп'ютерної та електронної промисловості, випереджаючи такі галузі, як нафтопереробна й автомобілебудування. За оцінкою Всесвітньої туристичної організації, середні темпи розвитку туризму в 2-3 рази перевищують середньорічні темпи зростання національної економіки в цілому. Для багатьох країн іноземний,

тобто в'їзний, туризм перетворився на основне або, принаймні, в істотне джерело доходів від експорту[8].

Туризм як «феномен ХХ століття» є актуальним напрямком соціально-економічного розвитку і України. Взаємозв'язок обсягів туристично-рекреаційного потенціалу, туристичних потоків, туристичної інфраструктури, туристичних підприємств, туристичних комплексів та господарств формують туристичну індустрію країни. Туризм позиціонують як важливу сферу розвитку економіки, оскільки він забезпечує значний внесок в економіку країни у вигляді платежів до бюджету, сприяє створенню нових робочих місць, здійснює кроскультурний ефект, позитивно впливає на природне середовище [5].

У процесі розвитку ринкових відносин в економіці України туризм став однією зі сфер бізнесу, що викликає значну зацікавленість українських підприємців. Це пояснюється тими специфічними рисами та особливими можливостями, які властиві цій галузі. Туризм є перспективною галуззю для України, оскільки задовольняє постійно зростаючий попит серед населення на якісний відпочинок у вітчизняних та зарубіжних туристично-рекреаційних комплексах і має тенденції до подальшого зростання в контексті асоційованого членства України в Європейському Союзі. Саме розвиток внутрішнього ринку забезпечує виконання зовнішньої функції, визначає спеціалізацію та участь у світовому туристичному процесі. Тому методика дослідження національного туристичного ринку має відтворювати всю складність та багатоаспектність його функціонування як у сфері міжнародного, так і внутрішнього туризму. Економічний аспект дослідження стану та проблем розвитку туристичного ринку дає змогу визначити економічний потенціал регіону, що досліджується, здійснити розподіл національного доходу на душу населення, встановити ступінь розвитку окремих галузей економіки.

Висновки. В той же час Україна, незважаючи на свій високий рекреаційний, історичний, культурний і духовний потенціал, наявність величезних екологічно чистих географічних районів, займає незначне місце на світовому туристичному ринку. Вклад від туризму в національний валовий внутрішній продукт на порядок нижче світових розвинених країн, частка експорту туристичних послуг незначна. І хоч туристична галузь має прямий та опосередкований вплив на підприємства економіки регіону, стимулює розвиток малого та середнього підприємництва таких секторів економіки, як транспорт, будівництво, торгівля, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку та все ж в роботі туристичної галузі можна виділити наступні проблеми, що стримують її розвиток. Серед них: відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі та туристичних представництв за кордоном; різновідомча підпорядкованість туризму та санаторно-курортного комплексу; недоліки в системі регіонального управління; необхідність передання частини повноважень органам місцевого самоврядування; податкове законодавство, що не сприяє вкладенню інвестицій в інфраструктуру туризму та санаторно-курортний комплекс; проблема тіньової економіки; існування небезпечних умов для туристичних подорожей; нестача фахівців високої кваліфікації в індустрії гостинності.

Для удосконалення рекреаційно-туристичної діяльності велике значення має інформація про навколишнє середовище, яке включає демографічні, науково-технічні, політико-правові, соціально-культурні, природні та економічні фактори. До того ж усі фактори макро- та мікросередовища взаємопов'язані і взаємообумовлені. Тому всі дані повинні бути зосереджені у відповідних інформаційних центрах, об'єднаних в єдину інформаційну систему. Ця система повинна бути повна, зрозуміла у використанні та загальнодоступна.

Державна податкова система має суттєвий вплив на соціально-економічну ефективність рекреаційно-туристичної діяльності, тому головним завданням держави є усунення бар'єрів для розвитку туристичної сфери шляхом удосконалення Податкового кодексу та проведення виваженої податкової політики з метою підтримки та захисту суб'єктів рекреаційно-туристичної діяльності. Проблеми, що пов'язані з податковим законодавством України, перш за все, стосуються сплати податку на додану вартість, земельного податку, готельного та курортного зборів. Визначення туризму як пріоритетного напрямку розвитку регіону не підкріплено сприятливими умовами, які б створювалися з боку органів влади в контексті залучення інвестицій, в тому числі іноземних. Бюрократична тяганина, пов'язана з виділенням земельних ділянок під будівництво готелів з іноземним капіталом призвела до того, що міжнародні мережі почали відкривати готелі разом із українськими компаніями.

Назріла необхідність надати відповідні повноваження органам місцевого самоврядування щодо розвитку туризму в регіонах. Це сприятиме оздоровленню економіки в регіонах, соціальному захисту його населення та поліпшенню ситуації в туризмі загалом. Першочерговим має бути поетапне передання місцевим органам влади прав на ліцензування туристичної діяльності, сертифікацію підприємств готельного господарства та пунктів харчування, а також повноважень щодо відповідного контролю.

Вміле управління туристичною галуззю має призвести до розвитку туристичної індустрії в Україні на основі створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення і гостей країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурного довілля. Без підготовки висококваліфікованих фахівців для організаційно-управлінської, господарської, комерційної, інвестиційної та науково-дослідної діяльності у сфері туризму значних досягнень у роботі об'єктів інфраструктури даної галузі годі й чекати. Тож навчальна програма студентів повинна забезпечувати вивчення організації діяльності туристичних підприємств, туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України та світу, організації екскурсійної діяльності, музеєзнавство, економіку та менеджмент туристичного бізнесу тощо [4].

Україна має ставити собі за мету зайняти вигідне положення на міжнародному ринку туристичних послуг, тому що це гарантує постійні надходження до бюджету, зміцнення вже існуючих міжнародних зв'язків і встановлення нових. Туризм також повинен стати одним з джерел поповнення

державного та місцевих бюджетів. В умовах кризи, коли дуже високим є психологічне навантаження та обмежена кількість сімейного бюджету може бути виділена на відпочинок, необхідно розвивати місцеві види туризму, які є більш дешевими та можуть дати поштовх для розвитку, сумісних з туризмом сфер економіки. Тож аналіз існуючих проблем, що стримують інтенсивний розвиток туристичної галузі в Україні вказує на заходи щодо їх вирішення та запобігання їхньому загостренню в умовах економічної кризи, на нашу думку, можуть бути: - вдосконалення нормативно-правової бази туристичної та курортно-рекреаційної галузі і розробка стратегії розвитку курортів на державному рівні, що має охоплювати заходи з підвищення туристичної привабливості України як регіону з потужним природним та історико-культурним туристичним потенціалом; - створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розвиток туристичної та курортно-рекреаційної інфраструктури; - створення належних умов для розвитку іноземного та внутрішнього туризму, зокрема через розвиток окремих туристичних центрів; - сприяння розвитку готельного бізнесу, підвищення якості послуг, що надаються; - дослідження туристичного ринку, підготовка і поширення інформації про туристичні можливості України; - представлення країни у міжнародних туристських організаціях і на міжнародних туристичних заходах; - забезпечення стимулювання розвитку туризму в економічно депресивних регіонах, сприяння створенню робочих місць у туристичній сфері; забезпечення створення безпечних умов для туристичних подорожей.

Список використаних джерел

1. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 86 с.
2. Герасименко В.Г. Основи туристського бізнесу / В.Г. Герасименко. – Одеса: Черноморье, 1997. – 156 с.
3. Кифяк В.Ф. Організація туризму: навчальний посібник / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 344 с.
4. Коваленко Л.Г. Професійна діяльність спеціаліста галузі туризму/ Коваленко Л.Г. // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (30-31 жовт. 2014 р.).– Умань:ВПЦ «Візаві» 2014. –С.185-187.
5. Транченко Л. В. Сільський туризм як перспективний напрям зайнятості на селі / Л. В. Транченко // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 104–110.
6. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. – К.: КНТЕУ, 2009. – 463 с.
7. World Tourist Barometer./ United Nations World Tourism Organization - 2008. - Vol. 6, No2. – 52p. -<http://www2.unwto.org/>
8. Tourism Highlights – 2014/ United Nations World Tourism Organization - 16 с. - http://infotour.in.ua/WTO_highlights_2014.pdf